Rainer M. János

Bírálat Földes György *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés* című MTA doktori munkájáról

Földes Györgyöt történészi indulásának időszakát követően a nyolcvanas évek végétől a Kádár-korszak foglalkoztatta. Szakértőként működött közre a Berend T. *I*ván-vezette MSZMP KB történelmi albizottság munkájában. A politikai rendszerváltás időszakában, majd azt követőleg viszonylag gyorsan két könyvvel is jelentkezett: a Magyar Szocialista Munkáspártról szóló történeti-politikai esszével és a Magyarország eladósodásának politikatörténetét feldolgozó monográfiával. A kilencvenes évek közepe óta megjelent esszéi és tanulmányai azt sejttették: érdeklődése középpontjába a korszak névadója, Kádár János került. S valóban, mostani imponáló terjedelmű művének Kádár az egyik kétségtelen főszereplője – bár a szöveg egyáltalán nem ér véget az ő politikai bukásával, hanem az 1989-es karácsonyi romániai fordulatig tekinti át a legfelső szintű kapcsolatokat.

Ez a könyv úttörő munka, hiszen bár a magyarországi szovjet típusú rendszer külkapcsolatairól született már összefoglaló, de tudományos monográfia csak egyes rövidebb periódusokról. Részkérdésekről számos tanulmány íródott, de például tudományos monográfia az egyes kétoldalú relációk legtöbbjéről nem készült. Így a magyar–román kapcsolatokról sem. A hazai nemzetközi kapcsolattörténeti irodalom mintha többet foglalkozna azzal, hogyan láttak bennünket a világpolitika nagy szereplői, mint a hozzánk hasonló kisebb államokhoz fűződő kapcsolatainkról. Földes György témaválasztása tehát feltétlenül üdvözlendő. Ahogyan témájának specifikációja is – az 1956-tól 1989-ig terjedő időszakban a nemzeti kérdés kétségkívül a magyar–román viszony legfontosabb, legérzékenyebb pontja. A könyv megjelenése jelentős tudományos esemény volt.

A munka rövid bevezetője áttekinti a magyar–román viszonyt az első világháborútól 1956-ig, továbbá vázolja a tárgyalás módszertanát. Kötete tárgyát illetően itt Földes György egy sor megszorítással él, abban a reményben, hogy olvasóját így „nem téveszti meg" a cím. A *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés* össszetételből valóban nem következik feltétlenül a két szomszédos ország mindenoldalú történeti összehasonlítása a megjelölt időszakban. Az „ország a szereplő, méghozzá abban a formában, ahogy hol mint nemzet, hol mint állam, hol mint politikai és szellemi elit vagy mint társadalom a történet többi szereplője felé megjelenik. A főszereplők a nemzeti kérdésről szóló színműben lépnek fel más szereplők.

A bevezető kizárólag a kifejtés módszertanával foglalkozik. Ezt nyolc fő fejezet követi, kronologikus rendben, megalkotva a kapcsolattörténet lineáris narratíváját. A fejezetek beosztása egyedi, a tematika sajátos dinamikáját, változó intenzitását, jellemző színtereit követi. Ezt teljesen indokoltnak tartom – ahogyan a fejezetekben rendre egy-egy részkérdést kifejtő, elemző részek közbeiktatását is. A szöveg elsősorban a kapcsolattörténet politikai vezető intézmények által termelt, döntéselőkészítő- és háttér-dokumentációját ismerteti. Ily módon egyrészt igen jól kidolgozott és részletes krónikát készít tárgyáról. Másrészt a szerző aprólékos elemzést – mikroelemzések hosszú sorát – készíti az említett irategyüttesről. A szovjet típusú párt- és állami bürokrácia által „termelt" szövegeket a klasszikus kremlinológiai *n*ézőpontból szemléli, profán kanonikus textusként, amelynek legapróbb nyelvi fordulata is fontos, elmozdulásai politikai változásokat szemléltetnek és/vagy indukálnak. Érdemes lett volna mind ezt a hermeneutikai eljárásmódot, mind a téma más elméleti vonatkozásait (így a szerző által használt nemzet- illetve nemzetiségfogalmat,

valamint a marxizmus-leninizmus elmélete illetve 1945 (vagy 1956) utáni gyakorlata által formáltat) a bevezetőben összefoglalva kifejteni. Így ugyanis az a benyomás keletkezhet, hogy az elemzés egyetlen viszonyítási pontja a történet szereplői által létrehozott szövegvalóság.

A mű elsősorban a szerző széleskörű levéltári kutatásaira alapoz, felöleli egyidejű a hazai (és fontosabb nemzetközi) sajtóanyagot, továbbá hivatkozik a kérdés hazai és nemzetközi történeti szakirodalmára. A levéltári kutatómunka – szovjet típusú rendszerekről lévén szól – különleges nehézségekkel szembesíti az elemzőt, ugyanez a sajtó vonatkozásában inkább könnyebbséget jelent. A magyar–román kapcsolat nemzeti-nemzetiségi vonatkozásairól a 80-as évek végéig jobbára hallgatott az első nyilvánosság – a kevés megszólalásnak persze ez kivételes súlyt kölcsönzött. A bürokratikus rendszer a nemzetközi kapcsolatok terén is óriási mennyiségű dokumentumot gyártott. Ezek hozzáférhetősége nagyjából a hányatott sorsú belügyi-titkosrendőrségi iratokéval párhuzamos történet, csak éppen jóval kevesebb szó esik róluk. Ma sem tanulmányozható sok ezzel kapcsolatos iromány – annyi azonban mégis, hogy Földes rendkívüli részletességgel tudja ábrázolni a magyar döntéshozók Románia-percepcióját. Ez az iratfeltáró buzgalom a könyv egyik erénye, ahogyan mindenképpen elismerésre méltó a román források viszonylag széleskörű használata. A könyv adatgazdagsága, az egykorú belső használatú szövegekből vett idézetek kivételes bepillantást engednek két politikai elit gondolkodásába és érintkezési nyelvébe.

Ittlétének nincsen belpolitikai oka, ritka esetként nem valami (netán egészen) mást jelentett, hanem pontosan a fordítottját: a csapatok éppenséggel belpolitikai okokból ültek a magyarországi laktanyákban. Földes nagyon világosan, érthetően érvel amellett, hogy a magát 1956-ban a nacionalizmussal nagyon megégető magyar vezetés óvakodott a maga szocializmusát nemzeti mezben felléptetni. Inkább bajlódott hétköznapok forradalmiságával mintsem ingoványos területre tévedjen. Elnézte, időnként táplálta a mindennapi életforma-nacionalizmust, a nekünk azért sokkal jobban megy sajátos kádár-magyar kultúrfölényét, inkább, minthogy a magyar kulturális és politikai identitás kérdését bolygassa. Úgy érezhette, hogy amíg ennek a nemzeti fél-nihilizmusnak anyagi alapjai rendelkezésre állnak, azért mennek a dolgok, s hogy internacionalistának mutatkozik, még jól is jöhet. Amint azonban az alapok erodálódni kezdtek, nem lehetett úgy tenni, mintha a közvélemény egy részének partikuláris problémájáról lenne szó.

Emellett azonban az eltérésnek talán még egy oka volt. A homogén és független nemzetállam román projektje a hatvanas évek közepétől a szovjet típusú rendszer neosztálinista megmerevedésének strukturális keretében valósult meg. Elmozdulása a klasszikus rendszertől minimális volt. Ezzel szemben Magyarország a hatvanas években a klasszikus rendszertől való legjelentősebb elmozdulást tervezte és – részben – hajtotta végre (A csehszlovák reform mélyebb volt a magyarnál, de korai és teljes vereséget szenvedett). Lehet valami összefüggés, fordított arányosság a szovjet rendszert liberalizáló és – inkább – tendenciájában demokratizáló reformok és a nacionalizmus, mint legitimációs eszköz használata között. Hogy a nemzeti reprezentáció terén a kádári vezetés miért mulasztott ennyit, azt viszont talán ez az összefüggés sem magyarázza elégségesen.

Szembeötlő az aránytalanság Földes könyvében a román és a magyar pozíció ábrázolásának részletességében. Nagyon természetes, hogy nézőpontja magyar, s a hazai dokumentáció sokkal elérhetőbb, feltártabb, világosabb számára, mint a román. De éppen mert – nagyon helyesen – igyekszik számbavenni a másik fél nemzet- és nemzetiségi politikájának alakulását is, a magyar rész kissé túlrészletezettnek tűnik. Az olvasó a nehezen rágja át magát a sokadik előterjesztés ismertetésén, különösen, ha az elmozdulás az előző dokumentumhoz képest nüanszny. Erről persze nemcsak a szerző tehet – a magyar vezetés voltaképpen nagyon kevés érdemi belső vitát folytatott az ügyről. Mivel az nem állítható, hogy belső körben ne tudták

volna mennyire fontos, szinte meglepő, hogy legalább egymás között nem „beszélték ki" gyakrabban.

Földes György ebben az úttörő jelentőségű könyvben a korábbi tudományos fokozat megszerzését követően kétségtelenül igen jelentős eredeti tudományos eredménnyel gyarapította a magyar jelenkortörténetet; munkája ezenfelül jelentős hozzájárulás a politikatudomány – nemzetközi kapcsolatok tudományszakához is. A kérdőjelek és bíráló megjegyzések ezen mit sem változtatnak – sőt: Földes kötete olyan munka, amelyről vitázni lehet és érdemes, ami ritkaságszámba megy.

Mindennek alapján javasolom, hogy az MTA Doktori Tanácsa Földes György *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés 1956–1989* című disszertációjáról a nyilvános vitát tűzze ki. A vitaülésnek javasolom továbbá, hogy a benyújtott művet fogadja el, s ily módon Földes Györgynek ítélje oda a Magyar Tudományos Akadémia Doktora fokozatot.